

Б25

3960p

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

БАРКО Вадим Вадимович

УДК: 376.36:15:37.013.77

ВНЕСОК ІЛЛІ СЕМЕНОВИЧА МОРГУЛІСА В РОЗВИТОК ТЕОРІЇ
ТА ПРАКТИКИ ТИФЛОПЕДАГОГІКИ В УКРАЇНІ

13.00.03 – корекційна педагогіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2015

НБ НПУ ім. М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України
Синьов Віктор Миколайович,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
директор Інституту корекційної педагогіки та психології.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Гладуш Віктор Антонович,
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, завідувач кафедри педагогіки та корекційної освіти;

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
Гудим Ірина Миколаївна,
Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, завідувач лабораторії тифлопедагогіки.

Захист відбудеться 03 червня 2015 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.14 в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601 м. Київ-30, вул. Пирогова 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (01601, м. Київ -30, вул. Пирогова 9).

Автореферат розісланий «30» квітня 2015 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.В. Федоренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Українська держава переживає докорінну зміну підходів до освіти, освітній простір і культура переорієнтовуються на використання усіх наявних у людини здібностей та якостей. Наріжним каменем нинішніх освітніх реформаций є гуманістичний підхід до дитини. Стратегічним завданням реформування освіти є виховання творчої, освіченої особистості, становлення її фізичного й морального здоров'я, забезпечення пріоритетності розвитку людини, відтворення культури й духовності в різноманітності вітчизняних та світових освітніх зразків. Ці стратегічні цілі вимагають від педагогів відходу від традиційних канонів виховання, орієнтують на пошуки нових шляхів формування особистості дитини, які можливі тільки на основі вдумливого осмислення минулого, об'єктивної оцінки історичних реалій.

Інноваційні процеси, характерні для сучасної освіти, привертають увагу до історії розвитку педагогічної думки в Україні. Історія науки не лише дає змогу краще засвоювати її предмет, але й через долю окремих вчених сприяє формуванню глибокої духовності, гуманістичних уявлень про висоти і злети української наукової думки. Подальший розвиток вітчизняної тифлопедагогіки також потребує ретельного аналізу історичного досвіду навчання та виховання дітей з порушеннями зору, узагальнення фактичного матеріалу, накопиченого за багато років.

Сучасна українська тифлологія потребує впорядкування власної історичної спадщини. Для того, щоб мати можливість свідомо та зважено підійти до обрання нових напрямків досліджень, необхідно добре знати та мати чітке уявлення про існуючі досягнення. Відродження надбань вітчизняної тифлопедагогіки дасть можливість зрозуміти розвиток корекційної освіти в Україні, допоможе знайти шляхи та засоби реалізації новітніх концепцій навчання і виховання.

В останні роки в галузі тифлології проведені фундаментальні дослідження, присвячені історичним аспектам розвитку цієї науки. Найбільш розгорнуте вивчення питань становлення й розвитку вітчизняної тифлопедагогіки здійснила С.В. Федоренко, яка представила його у вигляді ретроспективного цілісного аналізу теорії та практики навчання й виховання осіб з порушеннями зору за період із середини ХІХ століття до теперішнього часу. Науковці також провели дослідження окремих питань історії тифлопедагогіки, таких, як внесок О.М. Щербини в становлення тифлопедагогіки (Л.Г. Кулик), історія розвитку музичного виховання та музичної культури сліпих (Л.О. Куненко), історія розвитку адаптивної фізичної культури в системі навчання та виховання дітей з вадами зору (А.В. Подгасецький, О.І. Форостян), історія діяльності харківської школи для сліпих (А.В. Орлов).

Наразі немає спеціальних досліджень, присвячених висвітленню значення наукового внеску І.С. Моргуліса у розвиток вітчизняної та світової тифлології, тільки у окремих роботах автори відзначають роль науково-педагогічних ідей І.С. Моргуліса для становлення вітчизняної тифлології (С.В. Федоренко, В.А. Гладуш, М.О. Супрун). У сучасній педагогічній науці не знаходимо розробок, посилань, у яких би в систематизованому й узагальненому вигляді

аналізувалися педагогічні погляди та діяльність, біографія і наукова творчість І.С.Моргуліса.

Ілля Семенович Моргуліс І.С. (1928 – 2011 рр.) – відомий український дефектолог, провідний фахівець у галузі тифлології, доктор педагогічних наук, професор, засновник і перший завідувач лабораторії тифлопедагогіки Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР, автор багатьох статей, методичних рекомендацій і посібників для педагогів спеціальних шкіл для сліпих і слабозорих учнів, співавтор букваря шрифтом Л.Брайля для сліпих, довідника з тифлології та багатьох інших видань. Сьогодні актуальним є проведення наукового аналізу та узагальнення життєвого шляху та наукових праць І.С.Моргуліса, що матиме теоретичне значення й велику практичну цінність у сучасних умовах реформування корекційної освіти, втілення гуманістичного підходу до навчання й виховання, широкого запровадження ідей освітньої інтеграції дітей із психофізичними вадами.

Таким чином, недостатня теоретична розробленість проблеми, важливість об'єктивного осмислення наукового доробку Іллі Семеновича, необхідність подальшого розвитку тифлопедагогіки на основі творчого використання спадщини видатних педагогів зумовили вибір теми дисертаційного дослідження «Внесок Іллі Семеновича Моргуліса в розвиток теорії та практики тифлопедагогіки в Україні».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано відповідно до тематичного плану наукової роботи кафедри тифлопедагогіки Інституту корекційної педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова «Зміст освіти, форми, методи і засоби фахової підготовки вчителів». Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні вченої ради НПУ ім. М.П. Драгоманова (протокол № 6 від 25 січня 2012 року) та узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол №2 від 26.02.2013 р.).

Мета дисертаційного дослідження – виявити та окреслити основні напрями й складові наукового внеску Іллі Семеновича Моргуліса в розвиток теорії та практики тифлопедагогіки в Україні.

Виходячи з теми і мети дослідження, визначені наступні його завдання:

1. Дослідити етапи життєвого та професійного шляху І.С. Моргуліса.
2. Проаналізувати та узагальнити результати основних наукових досліджень науковця, з'ясувати роль науково-дослідницького внеску І.С. Моргуліса у теорію тифлопедагогіки.
3. Дати оцінку науково-методичному доробку вченого з позицій сьогодення.
4. Визначити значення та вплив науково-педагогічної спадщини І.С.Моргуліса на становлення й розвиток вітчизняної та світової тифлопедагогіки.

Об'єкт дослідження – становлення та розвиток тифлопедагогіки в Україні.

Предмет дослідження – науковий внесок І.С. Моргуліса у розвиток теорії та практики тифлопедагогіки в Україні.

Для розв'язання поставлених задач використовувались такі **методи дослідження**:

а) *теоретичні*: аналітичний, історико-зіставний, порівняльний, ретроспективний, хронологічний методи, які дозволили: здійснити всебічний розгляд процесів освіти і виховання незрячих на початку і всередині ХХ століття; встановити основні етапи наукової діяльності І.С. Моргуліса; вивчити і проаналізувати значну кількість педагогічної, психологічної та спеціальної літератури, навчально-методичної документації, періодичних видань і архівних матеріалів з питань освіти сліпих і слабозорих; виявити значення наукового внеску І.С. Моргуліса у розвиток вітчизняної тифлопедагогіки;

б) *емпіричні*: опитування, інтерв'ю, ретроспективний аналіз діяльності спеціалізованих освітніх та реабілітаційних закладів для осіб із вадами зору, аналіз передового тифлопедагогічного досвіду, узагальнення незалежних характеристик та експертних оцінок з метою встановлення невідомих та маловідомих фактів науково-педагогічної діяльності І.С. Моргуліса та роботи спеціальних навчальних закладів.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: концептуальні положення дефектологічної науки щодо можливостей продуктивного розвитку аномальної дитини в процесі спеціально організованого навчання із врахуванням особливостей її пізнавальної діяльності і закономірностей мобілізації компенсаторних можливостей педагогічними засобами (Р.М. Боскіє, Т.А. Власова, Л.С. Виготський, І.Г. Єременко, М.І. Земцова, С.А. Зиков, Ю.А. Кулагін, Р.С. Левіна, О.Г. Литвак, В.І. Лубовський, Н.Г. Морозова, В.М. Синьов, Є.П. Синьова, Л.І. Солнцева, М.Д. Ярмаченко та ін.); концептуальні положення методології сучасної історико-педагогічної науки (А.М. Бойко, Віт. І. Бондар, Л.П. Вовк, Б.С. Гершунський, В.А. Гладуш, Є.Я. Голант, Н.М. Гулан, Н.М. Дічек, М.Б. Євтух, В.В. Краєвський, В.С. Курило, Н.Г. Ничкало, Н.С. Побірченко, О.І. Пометун, З.І. Равкін, О.В. Сухомлинська, Л.П. Сущенко, С.В. Федоренко, М.Д. Ярмаченко); положення про соціально-історичну зумовленість та корекційну спрямованість освіти дітей із порушеннями психофізичного розвитку (Віт.І. Бондар, І.М. Гудим, І.Г. Єременко, С.О. Конопляста, Л.О. Куненко, М.М. Малофєєв, В.М. Синьов, М.О. Супрун, В.В. Тарасун, Л.І. Фомічова, А.Г. Шевцов, М.К. Шеремет та ін.); теорія поліморфності структури дефекту (Л.С. Виготський, М.С. Певзнер, Ж. Піаже та ін.); теорія діяльності у розумінні процесів становлення і розвитку особистості (О.М. Леонтьєв, О.О. Леонтьєв).

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у тому, що:

уперше: здійснено системний аналіз життєвого та професійного шляху І.С.Моргуліса, визначено основні складові, які становлять його внесок у тифлологічну науку; розкрито, обґрунтовано й узагальнено значення результатів наукових досліджень І.С. Моргуліса для розвитку української та світової тифлології, у першу чергу, розробки принципів корекційно-виховної роботи із сліпими і слабозорими дітьми, розкриття ролі трудового навчання і виховання, мовленнєвої діяльності для їх повноцінного розвитку; науково обґрунтовано етапи життєвого та творчого шляху вченого.

уточнено: біографічні дані І.С. Моргуліса;

набули подальшого розвитку: наукові факти щодо внеску українських учених у розвиток системи навчання й виховання осіб з порушеннями зору.

Практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що вони використовуються у подальшій розробці стратегії розвитку тифлопедагогічної практики в Україні. Практична цінність історико-педагогічного дослідження пов'язана з новими вимогами до підготовки спеціалістів, орієнтує психолого-педагогічних працівників шкіл для сліпих дітей на здійснення компенсаторно-корекційного спрямування своєї роботи за науковими положеннями видатного вченого. Матеріали дисертації (теоретичний аналіз першоджерел, аналіз публікацій, наукових відкриттів та основних положень наукового спадку І.С. Моргуліса) широко використовуються викладачами кафедри тифлопедагогіки у викладанні дисциплін: «Історія тифлопедагогіки», «Тифлопедагогіка», «Тифлопсихологія», «Спецметодика трудового навчання». Результати дисертаційного дослідження впроваджено в практику підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації фахівців-тифлопедагогів (довідка №.332/15 від 19.03.2015).

Апробація результатів дослідження здійснювалась на низці міжнародних та всеукраїнських конференцій, зокрема: Міжнародній конференції ICEVI східноєвропейських країн «Повна інклюзія у суспільство: все починається з раннього втручання» (Чернігів, 2013), міжнародній науково-практичній конференції «Інклюзивна освіта – доступна освіта – безбар'єрне середовище» (Якутськ, 2014), міжнародній конференції «Корекційна освіта: історія, сучасність та перспективи розвитку» (Кам'янець-Подільський, 2011, 2012, 2013), звітних наукових конференціях НПУ ім. М.Драгоманова (Київ, 2010, 2012, 2013).

Публікації. Результати проведеного дослідження опубліковано у 12 одноосібних наукових працях, зокрема, 6 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття в іноземному науковому фаховому виданні, 5 тез виступів на конференціях.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, списку використаних джерел (183 найменування, додатків (20 сторінок). Загальний обсяг дисертації становить 216 сторінок. Основний зміст роботи викладено на 196 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, окреслено мету та завдання, визначено об'єкт і предмет дослідження. Висвітлено теоретико-методологічні засади дослідження, розкрито наукову новизну і практичну значущість. Наведено дані щодо впровадження результатів дослідно-пошукової роботи, пред'явлено структуру дисертаційного дослідження.

У першому розділі – «Життєвий шлях, професійна та громадська діяльність І.С. Моргуліса» – розглядаються питання організації і методики проведення дослідження, розкрито чинники формування наукового світогляду І.С. Моргуліса як вченого і громадського діяча.

Дисертаційне дослідження проводилось упродовж чотирьох років (лютий 2010 - вересень 2014 року) за формулятивним варіантом, який практикується при вивченні нових в історико-педагогічній науці періодів і сюжетів з відносно небагатою історіографією; використовувався комплекс теоретичних та

емпіричних методів. Дослідження має переважно якісний характер, перевага надавалась проведенню напівструктурованих та біографічних інтерв'ю, вивчалися архівні матеріали, збиралися польові документи (фотографії, листи, виписки з офіційних документів). У ході дослідження опитано більше тридцяти осіб, які особисто знали, працювали та тісно спілкувалися з Іллею Семеновичем. Важливим джерелом для отримання інформації стали публікації вченого. Комплексне використання методів дозволило виділити наступні критерії аналізу життєвого та творчого шляху І.С. Моргуліса: вдосконалення професіоналізму (студент, вихователь, аспірант, кандидат, доктор педагогічних наук), провідної діяльності (навчання, викладання, керівництво науковою лабораторією), тематичної спрямованості наукових досліджень (сенсорний розвиток сліпих дітей, розробка принципів корекційно-виховної роботи, вивчення ролі трудового навчання, мовленнєвої діяльності для повноцінного розвитку сліпих дітей); здійснено аналіз біля 200 наукових праць, рукописів, доповідей, лекцій вченого.

Умовно педагогічний шлях вченого розподілено на три етапи. Перший – з 1951 по 1965 рік є етапом наукового становлення І.С. Моргуліса; другий – з 1966 по 1984 роки – етапом формування наукової школи та розробки вченим ідей принципів сучасної тифлопедагогіки; третій – з 1985 і до кінця життєвого шляху дослідника у 2011 році – етапом впровадження та розвитку напрацювань вченого у теорію і практику української тифлології.

Перший етап характеризує формування І.С. Моргуліса як педагога, науковця та громадського діяча. З'ясовано, що на становлення І.С. Моргуліса як дослідника вплинула мати. В родинному колі були усвідомлені світоглядні установки, зародилися ціннісні орієнтири, сформувалась українськомовна культура спілкування, життєві цілі, установки та ідеали, які стали рушійними силами розвитку особистості майбутнього вченого. Закінчивши школу у 1947 році, Ілля Семенович вступив до дефектологічного факультету Київського державного педагогічного інституту імені О.М. Горького. Спеціалізацією він обрав тифлопедагогіку. У 1951 році Ілля Семенович закінчив навчання і почав працювати у місті Слов'янську Донецької області на посаді заступника директора з навчально-виховної роботи середньої спеціальної школи для сліпих і слабозорих дітей. З 1961 року І.С. Моргуліс працює на посаді вихователя Микільсько-Пустинської допоміжної школи-інтернату Велико-Дубечанського району Київської області. У серпні 1962 року він був зарахований до аспірантури Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР, де під керівництвом доктора педагогічних наук, професора М.І. Земцової працював над кандидатською дисертацією на тему «Сенсорний розвиток учнів шкіл для сліпих дітей в умовах трудового навчання». У 1965 році захистив дисертацію і був зарахований молодшим науковим співробітником відділу дефектології Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР, ставши одним з перших дипломованих науковців-тифлопедагогів в Україні. У 60-х роках минулого століття повною мірою розкрився його талант як ученого та організатора наукових досліджень у сфері тифлопедагогіки.

Другий етап охоплює період активної професійної науково-педагогічної діяльності І.С. Моргуліса. Він розпочав перші в Україні експериментальні

дослідження з питань сенсорного виховання незрячих учнів, особливостей процесу навчання, виховання. Дослідження Іллі Семеновича базувалися на діалектико-матеріалістичній концепції про провідне значення соціальних чинників у становленні й розвитку компенсаторних процесів у аномальних дітей, спираючись на теоретичні положення, висунені видатними психологами Л.С. Виготським, О.Р. Лурією, Б.М. Тепловим, відомими тифлопедагогами М. І. Земцовою, О.Г. Литваком, Ю.А. Кулагіним, А.І. Зотовим та іншими.

Вивчення практики роботи школи сліпих, проведене ученим у 60-х і 70-х роках ХХ століття і відображене у низці його праць, дозволило Іллі Семеновичу виокремити її найбільш суттєві недоліки. Вчений відзначав, що у навчанні сліпих дітей мав місце односторонній підхід до визначення предмету впливу, який фіксував надмірну децентралізацію педагогічних засобів на вирішення завдань, що не мають вирішального значення для формування способів компенсації сліпоті і корекції відхилень у розвитку учнів, підкреслював, що основною метою школи має бути навчання сліпих учнів умінню вчитися, самостійно набувати знання, готуватись до активної діяльності. Вчений переконливо підтвердив важливість положення про доцільність спеціального навчання, яке, базуючись на загальноосвітній основі, враховує психофізичні особливості сліпих.

З 1974 року Ілля Семенович упродовж 17 років очолював лабораторію тифлопедагогіки у складі НДІ педагогіки, яка стала головним центром тифлологічної науки в українській республіці. Співробітниками лабораторії у різні роки були Т.А. Гроза, А.М. Максименко, С.О. Покутнева, Т.П. Свиридчук, Є.П. Синьова, І.П. Чигринова та інші. У 1984 році І.С. Моргуліс захистив докторську дисертацію на тему: «Теоретичні основи корекційно-виховного процесу в молодших класах школи сліпих», яка стала першою фундаментальною роботою у галузі тифлопедагогіки, у якій розглядалась проблема корекційного навчання дітей, а також першою докторською дисертацією з тифлопедагогіки в Україні.

Третій етап характеризується усебічним впровадженням і розвитком напрацьовань вченого в теорію і практику української тифлології. І.С. Моргуліс був науковим керівником відомих у галузі тифлопедагогіки науковців: І. П. Чигринової, Є.П. Синьової, О.Р. Захарченка, Я.І. Дуткевича, О.Я. Фесенка, С.О. Покутневої, Е.Ю. Ютріної; В.М. Ремажевської; він доклав чимало зусиль для покращання тифлологічної освіти в Україні, викладав в Київському державному педагогічному інституті імені О.М.Горького, за його сприяння запроваджено спеціальність «Тифлопедагогіка». Вчений брав участь у розробці перших програм з цієї спеціальності; багато зусиль доклав для створення в Національному педагогічному університеті ім. М. Драгоманова кафедри тифлопедагогіки, яку очолила його учениця – доктор психологічних наук, професор Є.П. Синьова. Вчений створив громадський університет тифлопедагогічних знань, систему підвищення кваліфікації тифлопедагогів; своєю активною просвітницькою та громадською діяльністю Ілля Семенович сприяв становленню сучасної тифлології в Україні і забезпеченню її міжнародного авторитету. І.С. Моргуліс багато зробив для організації і вдосконалення роботи реабілітаційних центрів на базі Українського товариства

сліпих, розробки методик підготовки незрячих до самостійного життя у навчально-виробничих об'єднаннях і виробництвах цього товариства, створення букваря шрифтом Л. Браїля для сліпих і слабозорих; розробка навчальних програм для студентів зі спеціальності «Тифлопедагогіка»; створення українського громадського університету тифлопедагогічних знань; створення державної системи підвищення кваліфікації тифлопедагогів. Після розпаду СРСР Ілля Семенович Моргуліс у 1992 році від'їжджає на проживання до Ізраїлю. Перебуваючи за межами України, він до кінця свого життя не залишав шлях педагога.

У другому розділі «**Науково-педагогічна спадщина І.С. Моргуліса у галузі тифлопедагогіки**» проаналізовано наукову спадщину вченого; розглядаються питання розвитку в працях І.С. Моргуліса теоретичних положень корекційно-виховного процесу шкіл для дітей з вадами зору, ідеї вченого стосовно організації пізнавальної діяльності сліпих та слабозорих дітей, трудового навчання, виховання, практичної та мовленнєвої діяльності.

Встановлено, що значним внеском в теорію і практику тифлології стала розробка у наукових працях І.С. Моргуліса цілісної дидактико-методичної системи організації корекційно-виховного процесу, спрямованої на підвищення ефективності підготовки сліпих школярів до самостійного життя. Результати його досліджень довели, що зміст і форма корекційно-виховного процесу визначаються віковими, індивідуальними та психофізичними особливостями сліпих дітей і педагогічними умовами їх нормалізації; корекційно-виховний процес відображує сутність спеціального в навчанні і реалізує свої функції шляхом системного впливу на розвиток в учнів способів і прийомів навчально-пізнавальних дій. І.С. Моргуліс обгрунтував важливе теоретичне положення, згідно з яким системний характер порушень розвитку сліпих дітей детермінує застосування системного підходу до педагогічного керівництва процесами компенсації і корекції.

Відмічено, що І.С. Моргуліс у наукових дослідженнях приділяв значну увагу напрацюванню власного концептуального апарату тифлопедагогічної науки. Цілі спеціального навчання він розглядав у нерозривному зв'язку та в єдності з перетворенням пізнавальної діяльності й розвитком особистості аномальної дитини. Корекційно-виховний процес в школі сліпих І.С. Моргуліс розглядав як підсистему загальної системи навчання учнів, а його принципи – як підсистему загальнодидактичних і загальнодефектологічних принципів. До принципів дослідник відносив положення дидактики, які мають високу міру узагальненості та пов'язані з сутнісними сторонами навчального процесу. Важливим принципом корекційно-виховного процесу в школах сліпих І.С. Моргуліс визначив посилення педагогічного керівництва навчально-пізнавальною діяльністю учнів; відповідно й корекційно-виховний процес розглядається як динамічна система взаємопов'язаних діяльностей вчителів і учнів, яка враховує типологічні, вікові та індивідуальні особливості психофізичного розвитку сліпих дітей. Сьогодні загально визнано, що даний принцип є провідним у корекційно-виховному процесі.

Особливу актуальність вчений надавав розвитку в сліпих дітей способів і прийомів чуттєвого пізнання; наголошував на системному підході до сенсорного

виховання. Формування сенсорного досвіду наразі вважається принципом корекційного процесу, його виокремлення передбачає розгляд усіх психолого-педагогічних явищ у зв'язку з розвитком перцептивних дій сліпих дітей. І.С. Моргуліс вважав, що в органічному зв'язку із зазначеним принципом знаходиться також принцип розвитку дотикової діяльності сліпих, який визначає шлях реалізації попереднього; в системі принципів корекційно-виховного процесу педагог обґрунтував утворення блоку дидактичних категорій, що визначають засоби педагогічних впливів на розвиток перцептивної діяльності сліпих дітей.

Наприкінці 70-х років ХХ століття І.С. Моргуліс також зробив висновок про необхідність реалізації принципу інтелектуалізації навчально-пізнавальної діяльності та про особливе значення здатності до встановлення співвідношень між об'єктами пізнання, оволодіння системами зв'язків і відносин між предметами й явищами в змісті пізнавальної діяльності сліпих дітей. Це дозволило вченому вважати розвиток у сліпих школярів співвідносної діяльності ще одним принципом корекційно-виховного процесу, який розглядається дослідником в органічному взаємозв'язку з інтелектуалізацією навчально-пізнавальної діяльності. Сформульовані І.С. Моргулісом принципи корекційно-виховного процесу в школах сліпих упродовж останніх років визначають основні напрями організації спеціального навчання.

Вченому у 80-х роках ХХ століття вдалося встановити низку напрямів і завдань педагогічного керівництва пізнавальною діяльністю сліпих дітей, до яких належать: формування вихідної пізнавальної позиції; формування уявлень про об'єкти навчальної діяльності; засвоєння нового на основі навчання способами і прийомам розумових дій; отримання зворотнього зв'язку щодо якості засвоєних знань і навчально-пізнавальних дій; заповнення прогалин у знаннях і систематизація нових знань.

І.С. Моргуліс вперше визначив педагогічні чинники, які надають компенсаторно-корекційної спрямованості предметно-практичній діяльності: посилення розвиваючих функцій праці шляхом підбору відповідних предметів діяльності, підвищення пізнавального значення праці на основі активізації сенсорних дій, формування повноцінних уявлень про предмети діяльності; зміцнення зв'язків між практичними, сенсорними і розумовими діями сліпих; інтелектуалізація практичних і сенсорних дій учнів; розширення зв'язків змісту трудового навчання з навколишнім життям.

Значною заслугою вченого також є формулювання важливого теоретичного положення, згідно з яким у сліпих дітей недостатньо актуалізується словник, який накопичується в процесі діяльності. І.С. Моргуліс підкреслював, що ізольованість сенсорного та мовленевого досвіду сліпих школярів проявляється в недостатній співвіднесеності чуттєвого та словесно-понятійного, примітивному характері асоціацій. Він уперше встановив умови формування повноцінного сенсорного досвіду дітей, до яких відносив: цілеспрямоване керівництво навчально-пізнавальними діями сліпих дітей; систематизацію отриманих вражень на основі їх смислової значущості; переведення у мовлення чуттєвих даних; включення сформованих уявлень і словесних визначень в ширшу систему зв'язків;

активізацію відтворювальної мовленнєвої діяльності учнів у процесі виконання ними вербальних завдань.

Таким чином, осяжність теоретичного внеску, виявленого в педагогічній спадщині І.С. Моргуліса (розробка системи принципів корекційно-виховного процесу в школах сліпих, встановлення напрямів і завдань педагогічного керівництва їх пізнавальною діяльністю, визначення педагогічних чинників посилення компенсаторно-корекційної спрямованості практичної діяльності сліпих дітей і умов формування повноцінного сенсорного досвіду), ставлять вченого в ряд видатних методологів і теоретиків тифлологічної науки.

У третьому розділі «**Значення наукового внеску І.С. Моргуліса для розвитку вітчизняної і світової тифлології**» розглядаються питання становлення наукової школи І.С. Моргуліса та її значення для розвитку тифлопедагогіки, ролі наукового доробку І.С. Моргуліса для сьогодення тифлопедагогічної науки.

Упродовж науково-педагогічної діяльності І.С. Моргуліс здійснював керівництво науковими дослідженнями молодих науковців у різних напрямках корекційної педагогіки та психології, які стосувались питань корекційної роботи зі сліпими дітьми в школах і дошкільних закладах, дорослими слабозорими у виробничих колективах. Перша аспірантка Іллі Семеновича – І. П. Чигринова – у 1978 році захистила дисертацію на здобуття вченого ступеня кандидата педагогічних наук на тему «Оволодіння засобами художньої образності слабозорими учнями в процесі вивчення літератури». Мета дослідження полягала у розробці ефективних шляхів спеціального навчання засобами вивчення літератури. У дисертації вперше в тифлопедагогічній науці вивчено стан розвитку слабозорих учнів; виявлено специфічні особливості розуміння, осмислення та використання ними засобів художньої образності; розроблено ефективні шляхи та прийоми оволодіння названими засобами.

У 1979 році під керівництвом І.С. Моргуліса Я.І. Дуткевич захистив дисертацію на здобуття вченого ступеня кандидата педагогічних робіт на тему «Оптимізація фізичного виховання учнів старших класів школи сліпих з метою підвищення якості їхньої підготовки до трудової діяльності». У дослідженні вперше розроблено систему засобів фізичного виховання, яка забезпечує цілеспрямований вплив на загальну фізичну та спеціальну підготовку незрячих учнів до виробничої діяльності; визначені дидактичні умови, які сприяють підвищенню корекційного і компенсаторного значення фізичного виховання.

У 1981 році під керівництвом І.С. Моргуліса Є.П. Синьова захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук на тему «Дослідження взаємостосунків незрячих у виробничих та шкільних колективах». Дослідницею уперше отримано дані про міжособистісні стосунки незрячих в залежності від виду спільної діяльності та низки демографічних, соціальних та психологічних факторів. Результати дослідження дозволили підвищити ефективність управління корекційно-виховним процесом на основі оптимізації міжособистісних стосунків. Завдяки дослідженням Є.П. Синьової зроблено перші спроби звернення науковців до проблеми особистості сліпої дитини і створення нового наукового напрямку – соціальної тифлопсихології.

У 1982 році під науковим керівництвом І.С. Моргуліса А.Я. Фесенко захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук на тему «Співпраця трудового колективу та школи для сліпих та слабозорих». А.Я.Фесенко визначив комплекс якостей, необхідних для успішної самостійної діяльності незрячої молоді на виробництві; показав необхідність широкої співпраці школи та виробництва товариства сліпих.

Аспіранткою Іллі Семеновича була також С. О. Покутнева, яка у 1988 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук на тему «Розвиток зв'язного мовлення дошкільників з порушеннями зору». Метою роботи було наукове обґрунтування та розробка педагогічних основ керівництва розвитком зв'язного мовлення дошкільників з вадами зору. В результаті реалізації експериментального навчання слабозорих дошкільників вдалось намітити напрями подальших досліджень з проблеми розвитку зв'язного мовлення.

Ілля Семенович також був науковим керівником Е. А. Ютріної, яка у 1992 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук на тему «Корекційно-педагогічні умови використання фольклору в естетичному вихованні учнів V–IX класів школи сліпих». Метою дослідження була розробка методики спеціальної організації естетичного виховання дітей з порушеннями зору. Дослідженням встановлено залежність рівня естетичного розвитку незрячих дітей від змісту їх естетичного досвіду, готовності учнів до засвоєння естетичних цінностей.

Наукова школа Іллі Семеновича функціонує й сьогодні, учні вченого продуктивно працюють в освітній системі нашої держави, вже під їх керівництвом зростає плеяда українських науковців. Ідеї І.С. Моргуліса плідно розвивають дослідники, зокрема, Є.П. Синьова (дослідження особливостей розвитку та виховання особистості при глибоких порушеннях зору), С.О. Покутнева (розробка технологій розвиваючого навчання дітей з порушеннями зору), В.В. Кобильченко (дослідження теоретичних засад психологічного супроводу підлітків з глибокими порушеннями зору), І.О. Сасіна (дослідження особливостей розвитку пізнавальних процесів дітей зі зниженим зором), К.С. Довгопола (вивчення особливостей формування самоконтролю у сліпих молодших школярів), Т.М. Гребенюк (вивчення проблем соціально-психологічної адаптації інвалідів по зору), К.О. Глушенко (дослідження теоретичного і практичного досвіду формування комунікативної компетентності сліпоглухих дітей), Ю.В. Тімакова (дослідження впливу втрати зору на самосвідомість особистості), А.В. Подгаєцький (вивчення ролі адаптивної фізичної культури в системі навчання дітей з вадами зору), С.Б. Власенко (дослідження Я-концепції та соціалізації учнів з порушеннями зору) та інші вчені. Наукові дослідження школи вченого спрямовуються на вивчення питань теоретико-методологічних засад тифлології, вдосконалення змісту освіти в навчально-виховних та реабілітаційних закладах для осіб з порушеннями зору.

У своїх наукових працях Ілля Семенович завжди розглядав корекційно-виховний процес як спеціально організовану систему навчання, спрямовану на формування в учнів процесів компенсації сліпоти і корекцію відхилень в розвитку

шляхом оволодіння навчально-пізнавальними діями на звуженій сенсорній основі. В його роботах також знайшла широке відображення теза щодо використання обхідних шляхів у процесі нормалізації пізнавальної діяльності сліпих дітей, реалізувалась ідея щодо важливості спрямування компенсаторно-корекційних впливів на розвиток навчально-пізнавальної діяльності сліпих дітей. У цьому контексті вчений надавав важливого значення використанню мовлення і його компенсаторної функції, він переконливо показав, що остання виступає в усіх видах психічної діяльності сліпих. Ілля Семенович обґрунтував необхідність включення до складу внутрішньої форми мовленнєвої регуляції компоненту спонукання до дії, довів доцільність спеціального підбору методів навчання сліпих дітей.

Теоретичне положення вченого про розвиваюче значення змісту і умов діяльності аномальної дитини сьогодні має особливе значення для здійснення компенсаторно-корекційних впливів на сліпих дітей. Ілля Семенович довів необхідність використання предметно-практичної діяльності як основного засобу формування процесів компенсації та корекції відхилень у розвитку сліпих дітей. Зроблений вченим акцент на використанні трудового навчання як засобу загального та компенсаторного розвитку знаменував появу у 80-х роках нового підходу до змісту й методів трудової підготовки учнів з порушеннями зору. Розглядаючи компенсаторні функції трудового навчання вчений дійшов висновку про його надзвичайно важливе значення в школі сліпих для формування в учнів способів навчально-пізнавальних дій, оскільки таке навчання сприяє відновленню порушених у дитини зв'язків і підвищує її пізнавальні можливості. Ця точка зору вченого знайшла широку реалізацію в умовах сьогодення.

І.С. Моргуліс довів важливість акцентованого керівництва пізнавальними діями, спрямованого на ефективне сприймання й осмислення наочного матеріалу, реалізації принципу наочності навчання в корекційній роботі. І.С. Моргулісу вдалося встановити низку головних напрямів і завдань педагогічного керівництва пізнавальною діяльністю сліпих дітей; визначена ним послідовність керівництва корекційно-виховним процесом в школах сліпих дозволила сучасним тифлопедагогам чітко відображати логіку вивчення навчального матеріалу, враховувати особливості пізнавальної діяльності сліпих дітей.

Вивчення наукової спадщини І.С. Моргуліса свідчить про те, що проведені вченим дослідження відкрили нові перспективи вирішення актуальних проблем корекційно-виховного процесу в умовах сьогодення: створили можливості для вивчення шляхів диференціації навчання дітей з порушеннями зору, відкрили шляхи для подальших досліджень компенсаторно-корекційної сутності навчання, варіантів поєднання методів; створили умови для дослідження шляхів формування в сліпих дітей соціального досвіду, дозволили налагодити ефективне вивчення шляхів реалізації зв'язків у змісті й методах корекційно-виховної роботи зі сліпими дітьми різних вікових груп. Слід відзначити, що науковий доробок І.С. Моргуліса має важливе значення не тільки для тифлології, але й для інших галузей дефектології як психолого-педагогічної дослідницької та практичної системи.

ВИСНОВКИ

У дисертації простежено становлення, розвиток і значення науково-педагогічних поглядів та ідей видатного українського тифлопедагога І.С. Моргуліса. Широкий аналіз архівних та історичних матеріалів, монографічних досліджень і науково-методичних розробок з досліджуваної проблеми дає підстави для формулювання наступних висновків.

1. Систематизація досліджень з тифлопедагогіки та історії педагогіки свідчить про те, що науково-педагогічна спадщина І.С. Моргуліса не виступала предметом цілеспрямованого аналізу. Вивчення науково-педагогічної діяльності вченого показало непересічність постаті І.С. Моргуліса; аналіз його спадщини свідчить про суттєвий вплив ідей вченого на становлення і розвиток сучасної української тифлології, формування передової педагогічної думки, ефективність розвитку вітчизняної і світової тифлопедагогічної науки. Встановлено, що розробку теоретичних основ корекційно-виховного процесу І.С. Моргуліс здійснював на діалектико-матеріалістичній концепції про провідне значення соціальних чинників у становленні й розвитку компенсаторних процесів у аномальних дітей, детермінацію змісту та структури аномального розвитку сукупністю внутрішніх і зовнішніх чинників. Системний аналіз явищ корекційно-виховного процесу дозволили вченому встановити сутність спеціального в навчанні, яка полягає в оволодінні сліпими дітьми способами діяльності у процесі засвоєння змісту освіти, вирішити на цій основі низку фундаментальних дослідницьких і практичних завдань.

2. Встановлений науково-педагогічний доробок І.С. Моргуліса, що склав біля 200 наукових праць. Учений став в Україні першим доктором педагогічних наук в галузі тифлопедагогіки, створив наукову школу, яка включає приблизно двадцять послідовників. Вони наразі розробляють актуальні напрями здійснення корекційної роботи зі сліпими та слабозорими учнями, розвивають тифлологічну науку в Україні та за її межами.

3. Виділено критерії періодизації життєвого та творчого шляху І.С. Моргуліса: вдосконалення професіоналізму, провідної діяльності, тематичної спрямованості наукових досліджень; визначено періодизацію науково-педагогічної діяльності вченого: перший – етап наукового становлення вченого (1960 – 1965 роки), другий – етап формування наукової школи і розробки вченим ідей і принципів сучасної тифлопедагогіки (1966 – 1984 роки), третій – етап впровадження і розвитку напрацювань вченого у теорію та практику української тифлології (1985 – 2011 роки).

4. Встановлено, що значним внеском І.С. Моргуліса в теорію тифлології стали:

- розробка у наукових працях цілісної дидактико-методичної системи організації корекційно-виховного процесу, спрямованої на підвищення ефективності підготовки сліпих школярів до самостійного життя;

- обґрунтування теоретичного положення, згідно з яким системний характер порушень розвитку сліпих дітей детермінує застосування системного підходу до педагогічного керівництва процесами компенсації і корекції, причому зміст і форма корекційно-виховного процесу визначаються віковими та

індивідуальними особливостями, психофізичними можливостями сліпих дітей, педагогічними умовами їх нормалізації, а корекційно-виховний процес відображає сутність спеціального в навчанні сліпих дітей;

- розробка системи принципів, які визначають основні напрями і зміст компенсаторно-корекційних впливів на сліпих учнів, базуються на загальнодидактичній і загальнодефектологічній основі, «обслуговують» сферу спеціального в навчанні, забезпечують спрямованість педагогічних дій на розвиток й удосконалення в учнів операціональної сторони навчання. Провідного значення в корекційно-виховному процесі набув принцип посилення педагогічного керівництва, який проявляється у контексті застосування інших сформульованих вченим принципів (формування сенсорного досвіду, розвитку дотикової діяльності, інтелектуалізації навчально-пізнавальної діяльності, формування співвідносної діяльності);

- розкриття дидактичної сутності функцій педагогічного керівництва корекційно-виховним процесом, яка полягає у застосуванні системи методичних засобів, що сприяють реалізації розвиваючого значення навчання і активізації пізнавальних можливостей учнів; вчений показав, що таке керівництво здійснюється на елементарно-функціональному та системно-інтеграційному рівнях, на першому забезпечуються формування сенсорного досвіду, на другому – способів і прийомів розумової діяльності;

- формулювання висновку про залежність нормалізації психіки сліпих дітей від рівня навчально-пізнавальної діяльності і спеціальних педагогічних умов, визначення педагогічних чинників компенсаторно-корекційної спрямованості предметної діяльності: посилення розвиваючих функцій праці, підвищення її пізнавального значення, зміцнення зв'язків між практичними, сенсорними і розумовими діями, розширення зв'язків трудового навчання з навколишнім життям тощо. Зроблений вченим акцент на трудовому навчанні як засобі компенсаторного розвитку знаменував появу у 80-х роках нового підходу до змісту і методів трудової підготовки учнів з порушеннями зору;

- встановлення закономірності, згідно з якою активна, емоційна, предметна діяльність сліпих дітей сприяє накопиченню чуттєвої інформації і готує сприятливий ґрунт для формування конкретно-образної основи мовлення. Вчений довів, що у процесі різної за змістом діяльності сліпі діти накопичують словниковий запас, виявив факти передачі чуттєвих даних в словесну систему і актуалізації останньої в умовах навчальної діяльності; уперше винайшов базовий компонент розвитку змістовної сторони мовлення сліпих школярів – безпосередній чуттєвий і практичний досвід.

5. Встановлено, що істотним внеском І.С. Моргуліса в тифлологічну практику стали: організація роботи реабілітаційних центрів для сліпих на базі Українського товариства сліпих і розробка методик підготовки незрячих до самостійного життя у навчально-виробничих об'єднаннях і виробництвах цього товариства, створення букваря шрифтом Л. Брайля для сліпих і слабозорих; розробка навчальних програм для студентів зі спеціальності «Тифлопедагогіка»; створення українського громадського університету тифлопедагогічних знань; створення державної системи підвищення кваліфікації тифлопедагогів тощо.

6. Вивчено та проаналізовано наукову школу Іллі Семеновича. Дослідження учнів спрямовуються на вивчення теоретико-методологічних засад тифлології, вдосконалення змісту освіти в навчально-виховних закладах для осіб з порушеннями зору. Встановлено, що розробки наукової школи І.С. Моргуліса відкривають нові перспективи вирішення актуальних проблем корекційно-виховного процесу в умовах сьогодення, зокрема: дослідження диференціації навчання дітей з глибокими порушеннями зору; вивчення компенсаторно-корекційної сутності методів навчання, пошуку варіантів поєднання методів і посилення їх розвиваючих функцій; вивчення шляхів формування у сліпих дітей соціального досвіду; розробки шляхів реалізації зв'язків у змісті й методах корекційно-виховної роботи зі сліпими дітьми різних вікових і освітніх груп; використання педагогічних і психологічних знань при проведенні тифлологічних досліджень тощо, чим сприяють подальшій реалізації наукових знахідок на практиці. Науковий доробок І.С. Моргуліса має важливе значення не тільки для тифлології, але й для інших галузей дефектології як психолого-педагогічної дослідницької та практичної системи

Виконане дослідження не охоплює всіх аспектів науково-педагогічної спадщини вченого, серед можливих напрямів подальших досліджень можна назвати: внесок І.С. Моргуліса в розробку системи реабілітації сліпих, розробка вченим методологічних проблем тифлології, розробка вченим проблем теорії виховання підростаючого покоління тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Барко В. В. Розвиток теоретичних положень корекційно-виховного процесу у школах для дітей з вадами зору у працях І. С. Моргуліса / В. В. Барко // Соціально-психологічні проблеми тифлопедагогіки : зб. наук. праць. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012, вип. 6 (14). – С. 5–15.
2. Барко В. В. Розробка у працях І. С. Моргуліса науково-обґрунтованої системи корекційно-виховної роботи в школах сліпих на основі реалізації компенсаторних можливостей психіки / В. В. Барко // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – №22. – С. 297–301.
3. Барко В. В. Розробка принципів корекційно-виховної роботи із дітьми з вадами зору в науковому доробку І. С. Моргуліса / В. В. Барко // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія / зб. наук. праць. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – № 23. – С.14–18.
4. Барко В. В. Науковий внесок І. С. Моргуліса у розвиток вітчизняної тифлопедагогіки / В. В. Барко // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія / зб. наук. праць. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – № 24. – С. 21–27.
5. Барко В. В. Ідеї І. С. Моргуліса щодо можливостей використання мовленнєвої діяльності у корекційно-виховному процесі шкіл для сліпих і

- слабозорих дітей / В. В. Барко // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія / зб. наук. праць. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – № 26. – С. 13–18.
6. Барко В. В. Научные идеи И. С. Моргулиса о роли трудового обучения в коррекционно-воспитательном процессе школ для слепых и слабовидящих учащихся / В. В. Барко // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. – М. : 2014. – № 5. – С. 11–14.
7. Барко В. В. Трудове навчання як засіб корекційно-виховної роботи з учнями із вадами зору (за результатами досліджень І. С. Моргуліса) / В. В. Барко // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 20. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія / зб. наук. праць. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. – № 27. – С. 13–18.

Статті, матеріали та тези наукових конференцій

8. Барко В. В. Співвідношення соціальних і біологічних факторів у детермінації розвитку дітей з порушеннями зору / В. В. Барко // Мат-ли звітно-наук. конф. «Освіта та наука у вимірах 21 століття» 14-16 квітня 2010 р. м. Київ. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – С. 162–164.
9. Барко В. В. Розвиток теорії і практики організації пізнавальної діяльності сліпих та слабозорих дітей у вітчизняній тифлопедагогіці / В. В. Барко // Мат-ли VI міжнар. конф. ІСЕVI східноєвропейських країн «Повна інклюзія у суспільство: все починається з раннього втручання» 11-12 жовтня 2013 р. м. Чернівці, Україна. – К. : ДІА, 2013. – С. 13–17.
10. Барко В. В. Научные идеи И. С. Моргулиса о роли трудового обучения в коррекционно-воспитательном процессе школ для слепых и слабовидящих учащихся / В. В. Барко // Мат-лы II междунаучно-практич. конф. «Инклюзивное образование – доступное образование – безбарьерная среда» июнь 2014, г. Якутск, РФ. – Якутск : СВФУ, 2014. – С. 88–91.
11. Барко В. В. Опыт инклюзивного образования незрячих детей в Украине / В. В. Барко // Мат-лы II междунаучно-практич. конф. «Инклюзивное образование – доступное образование – безбарьерная среда» июнь 2014, г. Якутск, РФ. – Якутск : СВФУ, 2014. – С. 92–94.
12. Барко В. В. Діагностика індивідуально-психологічних особливостей дітей з вадами мовлення за допомогою тесту Роршаха / В. В. Барко // Мат-ли II міжнар. науково-практ. конф. «Актуальні проблеми логопедії» 15-16 жовтня 2014 р. м. Київ. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – С. 160–170.

АНОТАЦІЇ

Барко В.В. Внесок Іллі Семеновича Моргуліса в розвиток теорії та практики тифлопедагогіки в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка. – Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. – Київ, 2015.

Дисертаційне дослідження присвячене цілісному історико-педагогічному аналізу науково-педагогічної спадщини видатного українського тифлопедагога, доктора педагогічних наук, професора Іллі Семеновича Моргуліса (1928 – 2011).

Розкрито життєвий шлях, професійну та громадську діяльність педагога; розвиток в працях вченого теоретичних положень корекційно-виховного процесу дітей з вадами зору, зокрема, щодо розробки його принципів, організації пізнавальної діяльності, трудового навчання й виховання, використання мовленнєвої діяльності в корекційно-виховному процесі сліпих і слабозорих учнів. Показано сутність наукового внеску І.С. Моргуліса у тифлологічну науку, охарактеризовано наукову школу та її значення, розкрито й узагальнено значення результатів наукових досліджень І.С. Моргуліса для розвитку вітчизняної та світової тифлології.

Ключові слова: І.С. Моргуліс, тифлопедагогіка, тифлопедагог, діти з порушеннями зору, корекційно-виховний процес, пізнавальна діяльність.

Барко В.В. Вклад Ильи Семеновича Моргулиса в развитие теории и практики тифлопедагогик в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.03 – коррекционная педагогика. – Национальный педагогический университет им. М.П. Драгоманова. – Киев, 2015.

Диссертационное исследование посвящено целостному историко-педагогическому анализу научно-педагогического наследия выдающегося украинского тифлопедагога, доктора педагогических наук, профессора Ильи Семеновича Моргулиса (1928 – 2011). В диссертации раскрыты жизненный путь, профессиональная и общественная деятельность педагога, показано развитие в трудах и педагогической деятельности ученого теоретических положений коррекционно-воспитательного процесса с детьми с дефектами зрения, в частности, касающихся разработки его принципов, организации познавательной деятельности, трудового обучения и воспитания, использования речевой деятельности в коррекционно-воспитательном процессе со слепыми и слабовидящими детьми.

Использование комплекса исследовательских методов позволило выделить критерии периодизации жизненного и творческого пути И.С. Моргулиса: усовершенствования профессионализма, ведущей деятельности, тематической направленности научных исследований; определить этапы научно-педагогической деятельности ученого: первый – этап научного становления (1960 – 1965), второй – этап формирования научной школы и разработки идей и принципов современной тифлопедагогик (1966 – 1984), третий – этап внедрения наработок ученого в теорию и практику украинской тифлологик (1985 – 2011).

Систематизация творческого наследия И.С. Моргулиса свидетельствует о весомом вкладе в теорию тифлопедагогик. В первую очередь речь идет о разработке в научных трудах дидактико-методической системы организации коррекционно-воспитательного процесса, направленной на повышение эффективности подготовки слепых школьников к самостоятельной жизни.

Результаты его исследований показали, что содержание и форма коррекционно-воспитательного процесса определяются возрастными и индивидуальными особенностями слепых детей и педагогическими условиями их нормализации. Данный процесс отображает сущность специального в обучении и реализует свои функции путем системного влияния на развитие у учащихся способов и приемов учебно-познавательных действий.

В исследовании установлено, что значительным научным достижением И.С. Моргулиса является разработка системы принципов, определяющих основные направления и содержание компенсаторно-коррекционных влияний на учащихся, базирующихся на общедидактическом и общедефектологическом основании и обслуживающих сферу специального в обучении слепых детей. Ведущее значение принадлежит принципу усиления педагогического руководства, который проявляется в контексте использования других сформулированных ученым принципов: формирования сенсорного опыта, развития тактильной деятельности, интеллектуализации учебно-познавательной деятельности, формирования соотносительной деятельности. Также установлено, что безусловным научным достижением является раскрытие ученым дидактической сущности функций педагогического руководства коррекционно-воспитательным процессом, заключающейся в применении системы методических мероприятий, содействующих реализации развивающего значения учебного материала и активизации познавательных возможностей учащихся. К числу задач педагогического руководства познавательной деятельностью слепых детей ученый относил формирование исходной познавательной позиции и представлений об объектах учебной деятельности; организацию усвоения учебного материала на основе обучения приемам умственных действий, получение обратной связи, систематизацию новых знаний и т.д.

Исследование научных взглядов И.С. Моргулиса позволило показать, что значительным научным вкладом ученого в теорию тифлопедагогики является формулировка положения о зависимости нормализации психики слепых детей от уровня сформированности учебно-познавательной деятельности и специальных педагогических условий. Он впервые определил педагогические условия эффективности компенсаторно-коррекционной направленности предметной деятельности и педагогические условия формирования полноценного сенсорного опыта слепых детей

Охарактеризована научная школа ученого и ее значение, раскрыта и обобщена ее роль в развитии отечественной и мировой тифлологии. Раскрыта сущность научного вклада И.С. Моргулиса в тифлологическую науку, заключающаяся в создании новых возможностей для изучения путей дальнейшей дифференциации обучения детей с нарушениями зрения с учетом всего комплекса факторов, характеризующих аномальное развитие ребенка, раскрытии перспектив проведения дальнейших исследований компенсаторно-коррекционной сущности методов обучения, создании условий для изучения путей формирования социального опыта у слепых детей. Показано, что разработки И.С. Моргулиса открывают новые перспективы для разрешения актуальных проблем коррекционно-воспитательного процесса в школах слепых.

Ключевые слова: И.С. Моргулис, тифлопедагогика, тифлопедагог, дети с нарушениями зрения, коррекционно-воспитательный процесс, познавательная деятельность.

Barko V. V. Ilya Semenovich Morgulis contribution to the development of the theory and practice of tiflopedagogics in Ukraine. – Manuscript.

Scientific thesis for a candidate's degree in pedagogical sciences in speciality 13.00.03 – correctional pedagogy. – National pedagogical M/ Dragomanov University. – Kyiv, 2015.

Dissertation research is devoted to the analysis of scientific and pedagogical heritage of the outstanding Ukrainian tyfopedagogue, doctor of pedagogical sciences, professor Ilya Semenovich Morgulis (1928 – 2011).

The thesis revealed way of life, professional and social activities of the pedagogue, shows the development in works and pedagogical activity of the scientist of theoretical positions of correctional and educational process with children with visual impairments in particular concerning the development of its principles, arranged by a cognitive activity, labor training and education, usage of speech activity in correctional and educational process with blind and visually impaired children.

The essence of scientific contribution of I.S. Morgulis to tiflological science is shown, his school of sciences and its value is characterized, value of results of scientific researches of I.S Morgulis for the development of a domestic and world tiflogiya is generalized.

Key words: I.S. Morgulis, tiflopedagogics, tyfopedagogue, children with visual impairments, correctional and educational process, cognitive activity.

Підписано до друку 28.04.2015 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Наклад 100 пр. Зам. № 177
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова

100300768